

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

توزیع اطلاعات مدرک علمی ایران
تهیه مدارک

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد

رشته: پژوهش هنر

۱۳۸۲ / ۱۶ / ۱۰

موضوع:

بررسی تطبیقی طراحی در نگارگری ایران و چین

سده (۸ هـ / ق / ۱۴ م) تا سده (۱۰ هـ / ق / ۱۶ م)

استاد راهنما: دکتر حبیب الله آیت اللهی

استاد مشاور: دکتر احمد نادعلیان

دانشجو: مهران قلعه‌دار

سال تحصیلی ۸۱ - ۸۰

۴۷۲۸۵

صور تجلسه دفاع

رساله نظری بررسی تطبیقی طراحی مخطّراتی ایران و چین از سده های ۸ تا ۱۰ هـ

مربوط به حکم / آقای محمّد علی طالع دار دانشجوی رشته پژوهش هنر
در تاریخ ۱۵، ۷، ۸۱ برگزار و نمره آن هجده و هشتاد و هشتم ۱۸/۸ اعلام گردید.

اعضاء هیأت داوران:

امضاء

۱- دکتر حبیب المآلیه الکی (استاد راهنما)

امضاء

۲- دکتر احمد خاوندیان (استاد مآور)

۳- محمد علی رحیمی (داور مدعو)

امضاء

۴- علی امیر سیرانی (داور داخلی)

امضاء

۵- محمد مددپور (نایب هیئت داوران)

مدیر گروه رشته: پژوهش هنر
نام و نام خانوادگی: محمد مددپور
امضاء:

دانشکده هنر دانشگاه شاهد

چکیده پایان نامه

این چکیده به منظور چاپ در نشریات دانشگاه تهیه شده است

عنوان پایان نامه : بررسی تطبیقی طراحی در نگارگری ایران و چین

استاد راهنما : دکتر حبیب الله آیت اللهی

استاد مشاور : دکتر احمد نادعلیان

نام دانشجو : مهران قلعه دار

شماره دانشجویی: ۷۷۷۴۹۴۰۰۴

رشته : پژوهش هنر

چکیده:

این رساله در پی ارایه و یافتن ویژگیهای طراحی به مفهوم عام و کلی آن در نگارگری ایران و چین و بررسی و مقایسه و تطبیق این ویژگیها است که در مرحله اول نقش زیربنایی فرهنگ و نظر تطبیقی در مورد آن مطرح می شود. در مرحله بعد فضا به عنوان ظرف اصلی هنر نگارگری در هر دو فرهنگ تصویری مطرح شده و به صورت تطبیقی نقش خلاء در هنر چین و فضای خیال در هنر ایران مقایسه می شود. در بخش بعدی ویژگیهای خط، طراحی و حرکت در این دو فرهنگ تصویری بررسی می شود. در بخش آخر طراحی عناصر مهمی چون: طبیعت، انسان، حیوان (اژدها، سیمرغ، اسب) به صورت مصداقهای تصویری هر یک جداگانه مورد بررسی تطبیقی قرار می گیرند.

نظر استاد راهنما: برای چاپ در نشریات مربوط به دانشگاه مناسب است.

تاریخ: ۸۱/۷/۶

امضاء:

واژه‌های کلیدی:

فرهنگ، فضا، فضای شهودی، فضای مثالی خیال، خلاء، طراحی، خط، حرکت، حرکت منحنی،
اسلیمی، یانگ و یین، چنی، روح (جان) حرکت، طبیعت، پیکره انسانی. پیکره حیوانی (ازدها، سیمرغ،

اسب)

۱ پیشگفتار
۳ مقدمه
۹ بخش اول: ایران (فرهنگ، فضا، طراحی)
۱۰ فصل اول: فرهنگ و نقش آن در نگارگری ایران
۱۰ ۱. فرهنگ ایرانی
۱۲ ۲. هنر در فرهنگ معنوی ایران
۱۳ ۳. ارتباط معنویت با نگارگری ایران
۱۷ فصل دوم: نقش فضا در طرح تصاویر نگارگری ایران
۱۷ ۱. فضا و طرح آن در نگارگری ایران
۲۲ ۲. مراتب خیال در تفکر اسلامی
۲۴ ۳. فضای خیال و طرح صورتهای ازلی
۲۵ ۴. طرح فضای دوبعدی
۲۶ ۵. گستره بندی و ایجاد عمق در نگارگری ایران
۳۲ ۶. طرح رویدادها بدون رابطه زمانی در یک جا
۳۴ ۷. بیزاری از فضای خالی در طرح فضا
۳۸ ۸. طرح هم زمانی در فضا
۴۴ ۹. وضوح اشیاء در تصویر
۴۵ ۱۰. نقش نور در طرح فضای نگارگری ایران
۴۸ ۱۱. طراحی متقارن فضا
۴۸ ۱۲. طراحی عین ثابت موجودات
۵۰ ۱۳. طرح صورتی کامل از چیزها
۵۰ فصل سوم: طراحی، خط و حرکت در نگارگری ایران
۵۰ ۱. دایره شمول مفهوم طراحی در این بررسی
۵۱ ۲. پیوند خوشنویسی و طراحی در نگارگری ایرانی
۵۶ ۳. قلم مو و شیوه به دست گرفتن و حرکت دادن آن
۵۷ ۴. نقش خط در نگارگری ایران

۵۸ ۴-۱. تندی و کندی خط در قلم‌گیری
۵۹ ۴-۲. خط و ارتباط سطوح و فرمها
۵۹ ۴-۳. خط و جنسیت چیزها در نگارگری
۵۹ ۴-۴. اهمیت خط در طرح کلی تصویر
۶۰ ۴-۵. اهمیت خط در طرح کردن نقوش کوچک
۶۰ ۴-۶. نقش خط و نقطه در ایجاد بافت و نیز مختصر حجم و سایه روشن
۶۲ ۴-۷. تابع بودن خط از موضوع تصویر و شکل خطوط در فضا
۶۶ ۴-۸. ساده شدن شکلها در عین حذف نکردن جزئیات
۶۶ ۵. طراحی به مفهوم خاص آن در نگارگری ایران
۶۶ ۶. طراحی تشعیر
۶۸ ۷. حرکت و خط در نگارگری ایران
۷۲ ۸. نقش حرکت در یک نمای کلی
۷۳ ۹. نقش حرکت منحنی در طراحی تصویر
۷۸ ۱۰. بکار گرفتن قوس حلزونی و حرکت منحنی در طرح تصاویر
۸۴ بخش دوم: چین (فرهنگ، فضا، طراحی و مقایسه تطبیقی)
۸۵ فصل اول: فرهنگ و نقش آن در نگارگری چین
۸۵ ۱. فرهنگ چین
۸۶ ۲. تفکر و نگاه چینی
۸۷ ۳. سه آیین بزرگ چین (کنفوسیوس، تائو، بودا)
۸۸ ۳-۱. آیین کنفوسیوس
۸۹ ۳-۲. آیین تائو
۹۱ ۳-۲-۱. طبیعت در آیین تائو
۹۲ ۳-۲-۲. مفهوم خلاء در آیین تائو
۹۴ ۳-۳. آیین بودا
۹۵ ۴. وحدت سه آیین
۹۶ ۵. تفاوت و اشتراک دو فرهنگ ایرانی و چینی
۱۰۱ ۶. هنر چینی و ارتباط معنویت با نگارگری چینی

۱۰۶	۷. تطبیق هنر ایرانی و هنر چینی از نظر کلیات
۱۰۸	فصل دوم: نقش فضا در طرح تصاویر نگارگری چین
۱۰۸	۱. طرح فضا و اهمیت خلاء (رابطه خلاء و شکل)
۱۱۴	۲. طرح بی‌زمانی در فضای نگارگری چینی
۱۱۶	۳. تطبیق فضا در نگارگری ایران و چین
۱۳۰	فصل سوم: طراحی، خط و حرکت در نگارگری چین
۱۳۰	۱. طراحی به مفهوم خاص و دو مکتب نگارگری چین
۱۳۳	۲. اصول ششگانه در نگارگری چین
۱۳۶	۳. پیوند خوشنویسی و خط در نگارگری چین
۱۳۸	۴. روش بکار گرفتن قلم در طراحی و نگارگری چین
۱۴۲	۵. چگونگی خلق اثر در نگارگری چین
۱۴۴	۶. نقش خط در طراحی نگارگری چین و مبحث تطبیقی آن با خط در نگارگری ایران
۱۴۵	۶-۱. خط و قلم‌گیری
۱۴۵	۶-۲. خط و ساده شدن شکلهای
۱۴۷	۶-۳. خط و هماهنگی، هم‌سنخی و وحدت در عناصر
۱۴۷	۶-۴. نقش خط و ارتباط سطوح و ساختار کلی تصویر
۱۴۷	۶-۵. خط و نقطه و ایجاد بافت
۱۴۹	۶-۶. خط و آرامش
۱۴۹	۶-۷. خط آزاد و سریع
۱۴۹	۷. حرکت و خط در نگارگری چین و نگاه تطبیقی به آن
۱۵۵	۸. خط و حرکت منحنی در نگارگری چین و نظر تطبیقی در مورد آن
۱۵۹	بخش سوم: نگاه تطبیقی به: طراحی طبیعت، انسان، اژدها، سیمرغ و اسب
۱۶۰	فصل اول: طبیعت
۱۶۰	۱. طبیعت از نگاه ایرانی
۱۶۱	۲. نوع برخورد طراح و نگارگر ایرانی با طبیعت در مقایسه با طراحی چینی
۱۶۵	۳. نقش خیال ایرانی و تأثیر هنر چینی در طراحی صخره و کوه
۱۷۰	۴. طراحی صورت و پیکره‌های انسانی و حیوانی در قالب سنگ و صخره و کوه

۱۷۶	۵. درخت و گیاه و نوع نگاه طراح ایرانی در مقایسه با نگاه طراح چینی به این عناصر
۱۸۸	۶. اساس طراحی ابر و تفاوت نوع چینی و ایرانی
۱۸۹	۷. طرح آب در ایران و مقایسه آن با نوع چینی
۱۹۷	۸. ارتباط عناصر طبیعت و خلأ از نگاه چینی
۱۹۷	۹. کوهستان و آب به عنوان نمود اصل یانگ و یین
۱۹۹	فصل دوم: پیکره‌های انسانی و حیوانی
۱۹۹	۱. طراحی پیکره‌های انسانی در نگارگری ایران و تأثیرات چینی
۲۱۸	۲. مقایسه طراحی پیکره‌های انسانی چین با ایران
۲۲۹	۳. ازدها و طراحی آن در ایران و چین
۲۴۴	۴. سیمرغ و طراحی آن در ایران و چین
۲۵۱	۵. اهمیت اسب و ویژگیهای طراحی آن در ایران و چین
۲۷۳	نتیجه
۲۸۳	فهرست تصاویر
۳۰۸	فهرست اعلام
۳۱۷	فهرست منابع و مآخذ

پیشگفتار

مقایسه و تطبیق دو چیز نتیجه‌اش تنها یافتن وجوه افتراق و اشتراک بین آنها نمی‌باشد بلکه باعث می‌شود که در مورد هر یک از آنها شناختی پایدارتر و عمیق‌تر پیدا کنیم حال اگر این دو چیز بسیار وسیع و گسترده باشند تلاش بیشتر و زمان بیشتری را طلب می‌کند. رساله حاضر با عنوان بررسی تطبیقی طراحی در نگارگری ایران و چین دارای همین ویژگی است که تنها عشق و علاقه پرداختن به این موضوع و یاری خداوند متعال بود که با تمامی مشکلاتی که در راه بود به این مهم پرداختم تا که امروز شکل و حضور این چینی یافته است. و مهم از این جهت که شاید کمکی بوده باشد در بهتر شناختن هویت فرهنگی هنری خویش و دیگر اینکه شناختن دیگرانی که خیلی هم از جهت فرهنگی از ما دور نیستند. و به نوعی با ما هم‌دلی دارند. و در واقع گفتگویی است بین تمدن‌ها آنهم از این نوع.

البته اصلاً ادعایی نیست که کار کاملی می‌باشد زیرا که برای پرداختن به شکلی عمیق‌تر از این نیاز به یک کار، گروهی می‌باشد. به هر شکل سعی شده است که به اصل مطالب اشاره شود و از حاشیه رفتن خودداری شود. و هدف این نبوده است که مطالب طولانی شود گاه مطلبی که در چندین صفحه جا می‌گرفته در یک بند به اختصار آمده است. از نسخه‌نگاری و شرح نسخ که در منابع دیگر به وفور می‌توان یافت پرهیز شده است. در مباحث به شرح وقایع تاریخی پرداخته‌ایم و فقط اشاره ای کلی نموده ایم بخاطر اینکه توجه صرفاً به اصل مطلب باشد اگرچه اهمیت تاریخ و وقایع آن را نیز نفی نمی‌کنیم. بنا به تأکید استاد راهنما تا جای ممکن سعی شده است که معادل فارسی برای کلمات و اصطلاحات متن آورده شود.

برای این بررسی از کتابخانه‌های متعدد، دانشکده هنر شاهد، دانشگاه هنر، حوزه هنری، دانشکده تربیت دبیر شریعتی، موزه رضا عباسی، مراکز تربیت معلم شهید بهشتی و شهدای مکه و کتابخانه ملی استفاده شده که تشکر و قدردانی بسیار از همکاری خوب همگی آنها می‌نمایم.

در پایان از راهنمایی‌های دکتر آیت‌اللهی که شیوه بررسی تطبیقی را به صورت عملی در کلاس درس از ایشان فرا گرفتم و نیز از زحمات دکتر نادعلیان کمال تشکر را دارم. اگر نقصی در کار وجود دارد به خاطر بضاعت کم در دانسته‌های راقم این سطور است.

مهران قلعه دار ۱۳۸۱

مقدمه

در فرهنگ ادبیات و افسانه‌های سرزمینان خیلی زیاد به نام چین برمی‌خوریم و با همه دوری مسافت، این دیار کهن در نظر ما غریب نمی‌نماید و با آن آشنایی دیرینه داریم آنجا که سخن از دوری راه و اهمیت علم و خرد است اشاره پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد (ص) بر شتافتن به سوی این سرزمین است. در ادبیات ما چین سرزمین بتان و زیبارویان و خردمندان و صورتگران و نقاشان معرفی می‌شود.

همه ما حتی اگر مثنوی مولوی را نخوانده باشیم حکایت و تمثیل مسابقه نقاشان چین و روم را شنیده‌ایم. در اشعار شاهنامه فردوسی چین بیش از جاهای دیگر توجه سراینده این سرمایه گرانبها را به خود جلب نموده است. در افسانه‌های آن ایران و چین جزئی از ملک وسیع فریدونی هستند که او ایران را به فرزندش ایرج و چین را به همراه توران زمین به فرزند دیگرش تور می‌سپارد. و به این ترتیب پیوند خویشی بین آنها می‌یابیم.

شخصیتهای حماسی شاهنامه مانند رستم و سهراب و سیاوش مطابقشان در حماسه‌ها و افسانه‌های چین البته با فرجامی خوش یافت می‌شود. فردوسی در مجموعه خویش از همه چیز چین سخن می‌گوید از دریای چین و از دیبای آن و همه مصنوعات و تزئینات و کالاهای چین^۱ گویی که او در زمان خود نیز با چنین چیزهایی روبرو بوده است.

او آنقدر از چین می‌گوید که حتی مانی را اهل چین می‌خواند:

بیامدیکی مرد گویا ز چین	که چون او مصور نبیند زمین
بدان چیره دستی رسیده به کام	یکی پرمنش مرد «مانی» به نام

۱. منصورستگارفسائی، چین و چینیان در حماسه ملی ایرانیان، نامه پارسی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سال پنجم،

به صورت‌گیری گفت پیغمبرم ز دین آوران جهان برترم
 زچین نزد شاپور شد بارخواست به پیغمبری شاه را یار خواست

که این مورد حتماً بخاطر نفوذ و گسترش آیین مانوی در مناطقی از چین بوده که می‌تواند به عنوان عامل مهمی در ارتباط فرهنگ ایران و چین باشد. اگرچه در ایران آثاری از طرحها و نقاشی‌های مانوی باقی نمانده ولی در این مناطق آثاری یافت شده است که البته رنگ و بوی بومی به خود گرفته‌اند اما ویژگی نگارگری ایرانی را دارند. و این احتمال وجود دارد که گرایشی از نقاشی چینی ویژگیهای نقاشی ایرانی را از طریق مانویها اخذ کرده باشد.

ما در زمینه ارتباط بین این دو فرهنگ و تمدن قبل از دوره اسلامی چیزهای دیگری نیز می‌دانیم مثلاً می‌دانیم که در دوره اشکانی همزمان با دوره هان در چین ارتباط وسیعی از طریق جاده ابریشم برقرار بوده است یا در دوره ساسانی به خصوص اواخر دوره ساسانی و آغاز ظهور اسلام همزمان با حکومت سلسله تانگ در چین نیز تبادل و ارتباط دیگری برقرار بوده است.

اما در سده (۸ ه. ق / ۱۴ م) این ارتباط قوت و قدرت زیادی پیدا می‌کند و آن هم به دلیل سلطه مغولان بر هر دو سرزمین است. این ارتباط یکبار دیگر در دوره تیموری سده (۹ ه. ق / ۱۵ م) برقرار می‌شود^۱ که بررسی تطبیقی ما، در این متون از سده (۸ ه. ق / ۱۴ م) تا سده (۱۰ ه. ق / ۱۶ م) بود اما در عمل چنین محدودیتی حاصل نشد زیرا که قاعده مهم در بررسی تطبیقی رفتن به اصل وریشه‌ها است که همین خود موجبات وسیع شدن دامنه بحث بررسی و جستجو را فراهم آورد.

^۱ دکتر علاءالدین آذری، تاریخ روابط ایران و چین، چاپ دوم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۷، ص ۱۵۳-۱۷

در بررسی‌های تطبیقی بین هنر شرق و هنر غرب بخاطر تضادهای ریشه‌ای موجود، در بینشان تطبیق و مقایسه ویژگیها آسانتر صورت می‌گیرد. اما زمانی که دوهنر شرقی مانند ایران و چین موضوع مورد بررسی باشند تحلیل و تطبیق ویژگیهای آنها جای تأمل و احتیاط بسیار دارد.

موضوع مورد بررسی: تطبیق و مقایسه طراحی در نگارگری ایران و چین است، که البته از طراحی مفهوم عام و وسیعتر آن مورد نظر است که طراحی آثار نقاشی و رنگی را نیز شامل می‌شود.

محققین در بررسی نگارگری ایران و چین تأثیرات چینی را همیشه چاشنی بحث خود نموده و اشاراتی به آن کرده‌اند ولی در همان حد باقی مانده است و به عمق آن نپرداخته‌اند. که در اینجا هدف مقایسه و تطبیقی فراتر از آنچه در گذشته انجام شده است می‌باشد. ما شروع بحث را زیربنای فکری و فرهنگی قرار داده‌ایم زیرا همانطور که عنوانش این مفهوم را دربردارد آن را پی و اساس این بنا می‌دانیم و ابتدا می‌خواهیم خواننده را به این توجه دهیم که سرچشمه هنرهای اصیل شرقی یکی است. و در واقع هریک از آنها پاسخی به ندای درونی و فطرت‌های پاک انسانی هستند. و همگی در این مسیر نیل به وحدت را در نظر دارند و راه همگی آنها راه دل و چشمشان چشم دل و باطن است.

پس گام اول ما پاسخ به این پرسش است که زیربنای فکری فرهنگی در هنر ایران و چین چه بوده و جوه اشتراک و افتراق آنها چیست؟ بعد از این مرحله در پی پاسخ به پرسش دیگری هستیم که این زیربنا چگونه با هنر ارتباط می‌یابد؟ و بعد این ارتباط بطور خاص با فرهنگ تصویری و نگارگری در فرهنگ چگونه است؟ در واقع آئین و آداب معنوی در این مرحله مطرح می‌گردد. که در هر دو فرهنگ با تفاوت‌هایی نقش تعیین کننده‌ای دارند. نه تنها در هنر بلکه به همه شوؤن زندگی نوعی وحدت می‌بخشند و زندگی را معنا می‌کنند. بنابراین نوع فرهنگ فضای تصویری خاص خودش را ایجاد می‌کند و فرهنگ که یک معناست شکل ملموس خود را در قالب هنر می‌یابد. در اینجا است که فضا

به عنوان ظرفی که همه عوامل و عناصر هنرهای تجسمی را در برمی گیرد و نظرگاه طراح را معین می کند در بررسی ما جای پای محکم و اساسی را پیدا می کند.

پس گام مهم دیگر برای رسیدن به مطلوب پرسش کلیدی ما در مورد فضا است که اصولاً فضا چیست؟ فضا در نظر طراح ایران و چین چگونه است اساس آن چیست؟ و نتایج آن در طرح تصاویر در هر دو فرهنگ بصورت مقایسه ای و تطبیقی چیست؟

در اینجا با دو مفهوم کلی روبرو هستیم.

الف: مفهوم فضای مثالی خیال در ایران

ب: مفهوم خلا و نقش آن در طرح فضا در چین

از آنجائیکه هنرمند در هر دو فرهنگ در پی نیل به عالم معناست فضایی که در تصویر به آن دست می یابد شهودی است در ایران هنرمند سکوی پرش خویش را عالم نامحدود خیال قرار می دهد و با حذف عناصر مادی در فضای تصویر خویش مرتبه ای خود را به عالم معنویت نزدیکتر می کند. در چین نیز نیل به آن عالم معنا مورد نظر است ولی با گذر از طبیعت و در واقع هنرمند با محدود کردن قلمرو و حرکت خویش فضای خاص خویش را می سازد که در آن فضای خالی و خلا نقش اساسی را دارد البته موارد مربوط به طرح فضا بحث سنگینی نسبت به مباحث بعدی بود که حتی طرح رئوس مطالب آن در مقدمه نیاز به شرح بیشتری دارد. لذا فقط ما اساس دید طراح را در این مقدمه مطرح می نمایم و شرح و بحث و بسط آنرا خواننده می بایست با مراجعه به متن بیابد.

میدان جستجوی بعدی ما بحث خط و حرکت است. ارائه نقشهای خط و اصول حاکم بر خط و طراحی در طرح آثار نگارگری ایران و چین و برابر نمودن و مقایسه آنها با همدیگر مورد نظر است که اگر بخواهیم یک جواب کلی برای آن ارائه دهیم این است که علاوه بر ویژگیهای مشترک کاربرد